

MARIA WOJTAK

MODLITEWNIK JAKO LEKARSTWO. ANALIZA GENOLOGICZNA

1. UWAGI WSTĘPNE, CZYLI O FILOLOGICZNYM SPOJRZENIU NA MODLITEWNIK

Modlitewnik rozpatrywany z filologicznego punktu widzenia jest osobnym i osobliwym gatunkiem wypowiedzi. Opisywałam go w oddzielnej monografii i kilkunastu rozprawach jako *gatunek w formie kolekcji*, pojęciem pokrewnym ustanawiając *kolekcję gatunków*¹. Wspomniana kwalifikacja gatunkowa i sygnalizowane dzięki niej ujęcie dyferencjalne przyda się w analizach prezentowanych w niniejszym artykule².

Prof. dr hab. MARIA WOJTAK – pracownik Zakładu Historii Języka Polskiego i Dialektologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; adres do korespondencji: UMCS, Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4 A (Nowa Humanistyka, II piętro, p. 216); e-mail: maria.wojtak@poczta.umcs.lublin.pl

¹ M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów 2011. Spośród rozpraw przypomnę w tym miejscu jedynie te, które mogą być pomocne w rozwijaniu problematyki tego artykułu. Zob. M. WOJTAK, *Współczesny modlitewnik upamiętniający I Komunię Świętą – genologiczne studium przypadku*, w: *Ścieżkami pięknej polszczyzny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Białoskórskiej z okazji 65-lecia urodzin i 45-lecia pracy zawodowej*, red. L. Mariak, A. Seniów, Szczecin 2011, s. 293-307; M. WOJTAK, *Współczesny modlitewnik dla dzieci jako tekstowa sylwa*, w: *Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane Profesorowi Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, red. J. S. Gruchała, H. Kurek, Kraków 2010, s. 435-448.

² Istotą obu zjawisk jest współwystępowanie form wypowiedzi reprezentujących jedną sferę komunikacyjną (monodyskursywnych) lub kilka sfer (polidyskursywnych), połączonych jedną funkcją. Gatunki w formie kolekcji mają zwięźczenie strukturalne, kolekcje gatunkowe są pozbawione tego wyznacznika formalnego, tworzą układy otwarte. Obserwować też można pewne niuansowe w istocie różnice dotyczące wyznaczników stylistycznych. Szczegóły w: M. WOJTAK, *Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych*,

Modlitewnik, funkcjonujący w społecznej świadomości jako tzw. książeczka do nabożeństwa, należy do bogatego i urozmaiconego zbioru gatunków polimorficznych. Owa polimorficzność obejmuje zarówno płaszczyzny wzorca gatunkowego, jak i jego warianty.

Zacznijmy od zwięzłej charakterystyki płaszczyzn wzorca, co ważne, traktowanego jako model organizacji tekstu, nie zaś jako wzorcowe (najlepsze) wykonanie (realizacja tekstowa)³. Wzorzec gatunkowy modlitewnika ma charakter elastyczny, co oznacza, że reguły organizacji schematu gatunkowego zyskują zmienną moc dyrektywną. Najbardziej wiążące reguły odnoszą się do funkcji modlitewnika oraz jego celów komunikacyjnych, choć nawet i w tym aspekcie w adaptacyjnych wariantach wzorca notuje się rozwiązania odbiegające od kanonu. Względnie trwała jest też struktura, gdyż obejmuje: 1. standardowe komponenty otoczenia tekstu właściwego (tytuł, nazwę gatunkową, formułę *imprimatur* itd.), 2. część główną (właściwy modlitewnik), 3. standardowe zamknięcie. Na modlitewnik w wersji klasycznej (realizujący kanoniczny wariant wzorca gatunkowego) składa się kilka segmentów o względnie trwałym układzie kompozycyjnym. Analizy bogatego i urozmaiconego korpusu tekstów dowodzą, że w części głównej modlitewnika współwystępują w układach blokowych lub sylwicznych teksty doktrynalne, formacyjne w węższym sensie (na przykład tzw. wstawki katechetyczne), liturgiczne, rytury sakramentów (rzadko komplet), teksty modlitewne (tzw. modlitwy okolicznościowe o zróżnicowanym statusie genologicznym), pieśni⁴.

Dookreślone są też cele komunikacyjne takiej kolekcji. Potencjał illokucyjny modlitewnika, czyli zakładany zbiór celów komunikacyjnych, przedstawia się następująco: nawiązanie kontaktu z Bogiem, uwielbienie Boga, intencje pety-

w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. IV: *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2011, s. 46-47.

³ Ten fragment artykułu jest pomyślany jako uzupełnienie (także po części repetycja) danych zawartych we wcześniejszych publikacjach. Odsyłam w tym miejscu jedynie do książki: M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy*, s. 15-28.

⁴ Modlitewnik klasyczny jest, jak pokazywałam w monografii, sylwą uporządkowaną według kryterium formalno-funkcjonalnego. Wypowiedzi są układane w zbiory homogeniczne i dość często tworzą powtarzalne w kolejnych realizacjach tekstowych grupy gatunków. Szczegóły w: M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki*, s. 48 n. Układy blokowe z kolei można odszukać w modlitewnikach zmodernizowanych. Poszczególne segmenty są wypełnione przez analogicznie skonstruowane wypowiedzi modlitewne (analogia dotyczy zatem zarówno kształtu wypowiedzi, jak i ich funkcji). Kompozycją całości rządzi zasada dostosowania konkretnych wypowiedzi (lub ich zbiorów) do porządku dnia, tygodnia czy roku liturgicznego. Zob. dla przykładu analizę modlitewnika *SMS do Pana Boga...* zamieszczoną w: M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki...*, s. 165-178.

cyjne, a więc prośby, błagania i dziękczynienia. Izofunkcyjność zapewnia modlitewnikowi jako kolekcji odgrywanie roli przygotowanej przez Kościół pomocy w dążeniu do Boga (funkcja profetyczna), w poznawaniu prawd wiary, w doskonaleniu praktyk religijnych, w układaniu życia chrześcijanina (katolika) zgodnie z prawdami wiary⁵. Ogólnie jest to zatem funkcja formacyjna (można ją też nazywać ewangelizacyjną). Istotne jest przy tym działanie zasady rozszczepienia komunikacyjnego, charakterystycznego dla wypowiedzi funkcjonujących w dyskursie religijnym⁶. Teksty gotowe, często reprodukowane, mające instytucjonalnego nadawcę i konkretnego redaktora (czasem też twórcę) zyskują określony potencjał komunikacyjny, by móc w konkretnym akcie modlitewnym pełnić funkcję wypowiedzi, które dany użytkownik modlitewnika kieruje do Boga jako własne przekazy słowne. Użytkownikiem modlitewnika i podmiotem (czasem jako podmiot zbiorowy) wpisany w poszczególne teksty (sformatowane, rzecz można, czyli dookreślone co do gatunku wypowiedzi) jest człowiek dostrzegający swą egzystencjalną niewystarczalność i poszukujący w Stwórcy i Zbawicielu dopełnienia, a właściwie sensu i pełni egzystencji.

Interakcje zaprogramowane w modlitewniku nie są repliką jakichkolwiek międzyludzkich kontaktów komunikacyjnych. W aspekcie dyskursywnym, a zwłaszcza pragmatycznym, modlitewniki to gotowe scenariusze różnorodnych sytuacji modlitewnych, czyli człowieczych kontaktów z Bogiem Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym⁷. Scenariusze prywatnych (indywidualnych) i zbiorowych kontaktów z Bogiem, zaproponowane przez Kościół jako programy zachowań mownych przez tę instytucję (strzegącą doktryny, sprawującą liturgię i inne działania kultowe oraz prowadzącą działalność duszpasterską)⁸ uznawanych i propagowanych jako wzory stosownych interakcji.

Wspomniana stosowność ma jednak dwa wektory. Funkcjonuje jako stosowność przedmiotowa i jest konglomeratem odwołań do tradycji. Realizuje ją

⁵ Językoznawca dostrzeże tu współwystępowanie wypowiedzi dyrektywnych, asertywnych i ekspresywnych. Zob. M. WOJTAK, *Współczesny modlitewnik dla dzieci jako tekstowa sylwa*, s. 439.

⁶ M. WOJTAK, *Styl religijny w perspektywie genologicznej*, w: *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań 2004, s. 108.

⁷ G. LOHFINK, *Modlitwa moją ojczyzną. Teologia i praktyka modlitwy chrześcijańskiej*, Poznań 2011, s. 12.

⁸ Jest to aspektowe widzenie Kościoła i jego roli. Teologiczna wizja jest znacznie bogatsza. Zob. na ten temat dla przykładu: A.P. PERZYŃSKI, „*Ecclesia semper reformanda*”. *Soborowa wizja Kościoła*, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II. Zbiór studiów*, red. J. Lewandowicz, E. Umińska-Tytoń, Łódź 2014, s. 135-151.

reguła: tak się mówiło od wieków w sytuacji kontaktu ze sferą sakralną i tak jest dobrze⁹. Obecnie konkuruje z nią, można tak ująć zagadnienie, stosowność podmiotowa. Dookreślając ją regułę da się wysłowić następująco: tak pragną (mogą, czasem powinni) się kontaktować ze sferą sakralną współcześni wierni (określone grypy wiernych) i tak jest dobrze. Różne są przy tym zakresy oraz motywacje kliszowania (reprodukowania) bądź modernizowania gatunkowej tradycji. O ustanawianiu nowej przestrzeni gatunkowej i dość radykalnym modyfikowaniu kodu gatunkowego modlitewnika będzie mowa w kolejnej części tego artykułu.

Świat przedstawiony modlitewnika to świat, który powinien być bliski katolikowi (modlitewniki innych wspólnot religijnych nie znajdują się w kręgu moich badań). Modlitewnik utrwała i propaguje podstawowe prawdy wiary, służy kształtowaniu stosownego obrazu sfery sakralnej i uczy modlitwy, czyli wzorcowego sposobu kontaktów człowieka ze sferą sakralną. Pomaga w organizowaniu praktyk religijnych. Na poziomie dyskursywnym pozostaje więc w relacjach metonimicznych z modlitwą (jeśli dla uproszczenia abstrahujemy od jej gatunkowej polimorficzności).

Rozpatrywany ogólnie modlitewnik zaliczyć należy do zbioru gatunków wielostylowych z konkretnie dookreślanymi zakresami zróżnicowań stylistycznych oraz wynikających stąd napięć w planie wyrażania. Modlitewniki klasyczne nawiązują do tzw. kanonicznej wersji stylu religijnego, reprezentowanego przez wypowiedzi reprodukowane lub kształtowane na wzór tra-

⁹ Rozpatrując omawiane kwestie z filologicznego punktu widzenia, można wyodrębnić trzy wektory stosowności. Zasadę stosowności przedmiotowej postrzegać da się jako respektowanie relewancji środków językowych, odpowiadających randze tematu (o rzeczach poważnych i wzniosłych czy niezwykłych piszemy czy mówimy, dobierając środki hieratyczne, składniki stylu podniosłego, o zwyczajnych komunikujemy w sposób potoczny). Natomiast respektowanie tradycji wysłowienia – bardzo istotne w wypadku wypowiedzi religijnych, wysłowionych w językach niestosowanych w liturgii przed Soborem Watykańskim II – potraktować jako wyraz stosowności stylistycznej. Wybrane przestrzenie dyskursu religijnego, ujmowanego jako sposób realizowania stosownych (właściwych, akceptowalnych) scenariuszy komunikacyjnych przez określoną wspólnotę, były wypełniane przez wypowiedzi tłumaczone na język polski. Dzięki tym translacjom wykształcił się na przykład polski styl biblijny czy styl liturgiczny, a także styl religijny uznawany dziś za klasyczny czy tradycyjny. Zob. np. D. BIENKOWSKA, S. KOZIARA, *Duch odnowy soborowej a współczesne tendencje w polskich przekładach Pisma Świętego. Aspekty filologiczne*, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II. Zbiór studiów*, s. 21; D. OSTROWSKI, *Tłumaczenie ksiąg liturgicznych na język polski*, tamże, s. 105.

Szczegółowe uwagi na temat zasady stosowności znajdzie czytelnik w artykule: M. WOJTAK, *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 4(2011), s. 74.

dycyjny, z zasadą analogii jako regułą budowy tekstów (skutkującą paralelizmami, powtórzeniami, szablonami syntaktycznymi), podniosłym słownictwem, a także leksyką bytującą, by tak rzec, już tylko w tekstach modlitewnych¹⁰, utartą metaforyką czy archaizmami gramatycznymi lub leksykalnymi. Można więc mówić, że przechowują one „pamięć przeszłości”¹¹, modyfikując zasoby tradycyjnych środków stylistycznych w niewielkim stopniu i zachowując zasadę stosowności stylistycznej. W modlitewnikach zmodernizowanych kształt stylistyczny całości lub wybranych segmentów zależy od składu modlitewnikowej sylwy, harmonizowania stylistycznego lub ekspozycjonowania stylistycznych napięć¹².

2. WSTĘPNA CHARAKTERYSTYKA MODLITEWNIKA W FORMIE LEKU

Przedmiotem bardziej szczegółowej analizy chcę uczynić w ramach tego artykułu modlitewnik nietypowy, gdyż analogicznej formuły nie miały książki do nabożeństwa charakteryzowane jako adaptacyjne realizacje wzorca, czyli nawiązujące do innych gatunków, kontaminacyjne, w rozmaity sposób stylizowane na znane współczesnym wiernym formy komunikacji świeckiej¹³. Można powiedzieć, że analizowany modlitewnik to współtworząca już serię tekstów forma modlitewnikowa w nowym opakowaniu. Mamy tu zatem do czynienia z komunikacyjnymi maskami, pewną maskaradą czy też rodzajem gatunkowej mimikry¹⁴. Modlitewniki tego rodzaju, jako artefakty, są bowiem zewnętrznie podobne do leków, zawierających w specjalnym opakowaniu lek

¹⁰ Zob. np. M. WOJTAK, *Współczesny modlitewnik dla dzieci jako tekstowa sylwa*, s. 438-445.

¹¹ Określenia tego używają autorzy artykułu o wpływie Soboru Watykańskiego II na styl polskich translacji biblijnych (D. BIEŃKOWSKA, S. KOZIARA, *Duch odnowy soborowej*, s. 21).

¹² Rozwinięcie tej problematyki w: M. WOJTAK, *O stylu posoborowych modlitewników. Przyczynek do charakterystyki przemian stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie*, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II*, s. 197-217.

¹³ M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy*, s. 143-250, gdzie znajdujemy prezentację modlitewników, które (z reguły jedynie w tytule) nawiązywały do konwencji czatu, SMS-a, stanowiły kontaminację modlitewnika i po części biesiadnego śpiewnika, czy wreszcie modlitewniki uwzględniające świat zwierząt i zwierzęta jako uczestników komunikacji.

¹⁴ Charakteryzując analogiczne wypowiedzi z zakresu komunikacji świeckiej, wypowiedzi mające charakter poradnikowy, nazwałam je „gatunkowymi przebierańcami”. Zob. M. WOJTAK, *Dylematy genologa*, w: *Porozmawiajmy o gatunkach – artystycznych i użytkowych*, red. E. Bulisz, M. Wojtak, Lublin 2015, s. 11-29.

właściwy, czyli określoną substancję medyczną oraz ulotkę. Dotychczas zbiór takich stylizowanych modlitewników zawiera następujące realizacje: *Miserikordyna*, *Miserikordyna bambino*, *Via Crucis* i *Spiritualis Unctio*¹⁵. Wszystkie wymienione publikacje o charakterze katechetycznym (ewangelizacyjnym) są dla mnie świadectwem translokacji typowych dla współczesnego dyskursu religijnego. Ich dogłębna analiza pozwala w szerszym kontekście widzieć różnorodne kwestie związane z modyfikacjami wzorców gatunkowych wypowiedzi z różnych obszarów logosfery¹⁶.

Podstawowy przedmiot analiz w niniejszym artykule stanowić będzie wydana przez Wydawnictwo św. Stanisława BM kolekcja wypowiedzi religijnych pt. *Spiritualis Unctio. Mocne lekarstwo duchowe*. Małgorzata Nowak zwraca uwagę na zastosowaną tu metaforę MODLITWA TO LEKARSTWO. Warto chyba w uzupełnieniu dodać, że aktualizuje owa metafora przede wszystkim jedno ze znaczeń leksemu *lek* (także *lekarstwo*) – ‘coś, co może zaradzić czemuś złemu’¹⁷, choć znaczenie podstawowe nie jest całkiem neutralizowane.

Kolekcję wypowiedzi i przedmiotów tworzą w tym wypadku: 1. opakowanie, czyli pudełko, które dość wiernie naśladuje zarówno wyglądem, jak i składem tekstów opakowanie leku, 2. niestandardowy, jak pisze Nowak, różaniec (1+7x3 paciorki, w miejscu krzyżyka zaś wisiorek w formie gołębiczy z hostią w dziobie), 3. modlitewnik pt. *Duchu Święty uświęć mnie! Modlitewnik*, oprac. Joanna Kocik, Kraków 2013.

¹⁵ Analizę tych form zawiera przygotowany do druku artykuł M. Nowak *Lekarstwo dla wszystkich*” *O kilku sposobach uczenia i propagowania modlitwy*, w: *Człowiek, zjawiska i teksty kultury w komunikacji społecznej*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Lublin 2015, s. 203-216.. Do podjęcia analogicznej problematyki skłania mnie możliwość umieszczenia własnych analiz w innych kontekstach interpretacyjnych i uzupełnienia tych kwestii szczegółowych, których Autorka świadomie i rozmyślnie nie uwzględniła.

¹⁶ O szerszych kontekstach dla tej problematyki zob. M. WOJTAK, *O wybranych translokacjach komunikacyjnych w dyskursie religijnym* [w druku]. Tego typu twórców gatunkowych nie da się zmieścić ani w ramach procesów adaptacyjnych, ani w dostrzeżonych w kilku przestrzeniach dyskursu publicznego modyfikacjach kontaminacyjnych. O tych ostatnich zob.: K. SUJKOWSKA-SOBISZ, K. WYRWAS, *Dwa typy kontaminacji gatunkowych*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. II: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 62-72.

¹⁷ Zob. *Słownik języka polskiego*, t. II, red. M. Bańko, Warszawa 2007, s. 397. Znaczenie pierwsze to oczywiście ‘substancja stosowana do leczenia chorób’.

3. OPAKOWANIE LEKU JAKO ŹRÓDŁO PIERWSZEJ ADAPTACJI GATUNKOWEJ

3.1. OPAKOWANIE WŁAŚCIWE

Analizowany gatunkowy twór jest modlitewnikiem w formie leku. Stanowi to istotne *novum* na tle adaptacji, które nie naruszały zewnętrznej formuły modlitewnikowej, czyli książeczki, a więc kodeksu (niewielkich zwykle rozmiarów), w ramach którego, czyli między okładkami zamknięty jest jakiś modlitewnik – ogólny czy wyspecjalizowany, klasyczny czy zmodernizowany.

Opakowanie analizowanego modlitewnika naśladuje dość dokładnie adaptowaną formę. Aby to unaocznić, postaram się składować tekstów (wypowiedzi) na opakowaniu modlitewnika zestawiać w opakowaniu prawdziwego medykamentu. Będzie to *tymianek i podbiał* (TP), stosowany w wypadku dolegliwości gardła. Wypowiedzi na opakowaniu tworzą tekstową sylwę, stosownie uporządkowaną. Nawet pobieżna analiza kilkunastu egzemplarzy opakowań różnych leków pozwala ową kolekcję potraktować jako zbiór modelowany gatunkowo, choć brak im nazwy gatunkowej. Są to wypowiedzi informujące oraz dyrektywne (zachęcające, przekonujące). Całość mieści się zatem w kategorii tekstów opiekuńczych (jak mówi Edward Balcerzan), czyli poradnikowych¹⁸.

Oto wypowiedzi umieszczane w kolejnych składnikach pudełkowych prostopadłościanów:

1. a) nazwa leku: *Spiritualis Unctio* (SU); *Tymianek i Podbiał* (TP);
b) Informacje o działaniu i przeznaczeniu: *Antidotum na duchową oziębłość. Przeciwdziała słabościom. Wzmacnia wiarę i dodaje sił.* (SU); *Tradycyjny produkt leczniczy roślinny stosowany w celu łagodzenia: chrypki, kaszlu związanego z przeziębieniem oraz pomocniczo w nieżytych błon śluzowych górnych dróg oddechowych.* (TP);
2. a) skład leku: ▪ *Modlitewnik Duchu Święty, uświęć mnie!* ▪ *Koronka do Ducha Świętego* (SU); *1 pastylka zawiera jako substancje czynne 100 mg gęstego wodnego wyciągu z ziela tymianku [...], 100 mg gęstego wodnego wyciągu z liścia podbiału [...]; Substancje pomocnicze: sacharoza, glukoza ciekła, glukoza jednowodna* (TP);
b) sposób dawkowania (stosowania): w (SU) brak tego składnika; *Sposób stosowania: Dorośli i dzieci powyżej 12 r. ż. – ssać po jednej pastylce co 4-6 godzin. Dawka maksymalna 6 pastylek na dobę.* (TP);

¹⁸ Zob. E. FICEK, *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*, Katowice 2013.

- c) sposób nabywania: *Lek wydawany bez recepty* (SU); *Produkt leczniczy wydawany bez przepisu lekarza* (TP);
- d) inne zalecenia: *Przed użyciem należy zapoznać się z treścią ulotki* (SU); *Przed zastosowaniem leku należy zapoznać się z ulotką* (TP);
- e) informacje o producencie: *Podmiot odpowiedzialny: Ecclesia Romano-Catholica; Wytwórca: Wydawnictwo św. Stanisława BM* (adres) (SU); *Omega Pharma Poland Sp. z o.o.* (adres) (TP).

3.2. ULOTKA DLA PACJENTA/ULOTKA KATECHETYCZNA JAKO KOLEKCJA GATUNKÓW

3.2.1. Komunikat w kształcie ulotki

Kolejnym składnikiem opisywanej gatunkowej maskarady (oraz składnikiem kolekcji) jest ulotka medyczna. W konkretnych tekstowych realizacjach jest ona nazywana *ulotką dla pacjenta* i/lub *ulotką dla pacjenta: informacją dla użytkownika*¹⁹. Jest to gatunek wypowiedzi o funkcji informacyjno-instruktażowej. Zawiera nazwę gatunkową (w TP: *ulotka dla pacjenta: informacja dla użytkownika* – Ten składnik jest w SU opuszczony) i nazwę konkretnego specyfiku. W SU opuszczono też wstępną informację streszczającą i spis treści. Pozostałe składniki typowej ulotki zostały z zasadzie zachowane.

Szkielet kompozycyjny ulotki SU przedstawia się następująco: 1. *Co to jest SPIRITUALIS UNCTIO?*, 2. *Lek należy stosować*, 3. *Zanim zastosujesz lek*, 4. *Jak podawać lek?*, 5. *Sposób dawkowania leku*, 6. *Przeciwwskazania*, 7. *Podmiot odpowiedzialny*, 8. *Wytwórca*.

W wypadku TP zaś mamy do czynienia z następującymi składnikami ulotki: 1. *Co to jest Tymianek i Podbiał i w jakim celu się go stosuje*, 2. *Informacje ważne przed zastosowaniem leku Tymianek i Podbiał* (tu zaś dla przykładu: *Kiedy zachować szczególną ostrożność stosując lek Tymianek i Podbiał; Stosowanie innych leków; Prowadzenie pojazdów i innych maszyn*), 3. *Jak stosować Tymianek i Podbiał*, 4. *Możliwe działania niepożądane*, 5. *Jak przechowywać lek Tymianek i Podbiał*, 6. *Inne informacje*, 7. *Podmiot odpowiedzialny*, 8. *Wytwórca*.

¹⁹ Nazwa nie jest ustabilizowana. Odnalazłam bowiem jeszcze określenie *ulotka dołączona do opakowania: informacja dla pacjenta*. Warto w uzupełnieniu odwołać się do definicji słownikowej: **Ulotka** to karta papieru z krótkim tekstem, zwykle o treści politycznej lub reklamowej (Słownik języka polskiego, t. V, red. M. Bańko, Warszawa 2007, s. 459).

W zbiorze wypowiedzi tworzących SU pojawia się zatem tekst dość dokładnie naśladujący ulotkę medyczną (ulotkę dla pacjenta). Dla oszczędności miejsca zwróćmy uwagę jedynie na jeden z obligatoryjnych segmentów, czyli fragment o charakterze eksplikacyjnym. W SU naśladuje się tytuł tego segmentu (przytoczony powyżej), a w odpowiedzi na zawarte w tytule pytanie wyjaśnia: *Jest to lek wspomagający wiarę człowieka w sytuacjach: – braku duchowych sił, – zwątpienia w Bożą moc, – smutku i przygnębienia, – duchowej oziębłości. SPIRITUALIS UNCTIO działa uzdrawiająco na każdy przejaw duchowej choroby, pozostawiając w sercu osoby stosującej cenne dary: mądrości, rozumu, rady, męstwa, umiejętności, bojaźni Bożej, pobożności.* Ulotka TP zawiera zaś następujące objaśnienia: *Tradycyjny produkt leczniczy roślinny do stosowania w wymienionych wskazaniach, wynikających wyłącznie z jego długotrwałego stosowania. Tymianek i Podbiał to tradycyjny produkt leczniczy roślinny w postaci pastylek o działaniu powlekającym. Zawarte w preparacie polisacharydy śluzowe tworzą warstwę ochronną, która łagodzi podrażnienia i powstrzymuje działania odruchowe błony śluzowej gardła, a tym samym łagodzi kaszel. Tymianek i Podbiał to tradycyjny produkt leczniczy roślinny stosowany w celu łagodzenia: chrypki, kaszlu związanego z przeziębieniem oraz pomocniczy w nieżytach błon śluzowych górnych dróg oddechowych.*

Już porównanie wstępnych fragmentów obu komunikatów pozwala wyodrębnić zasady stylizacji. W autentycznej ulotce mamy nastawienie na fachowe, choć w dużym stopniu zrozumiałe dla laika informowanie o leku i jego zastosowaniu. Uderza redundancja związana z powtarzaniem części tematycznych sąsiadujących zdań (choć pojawia się też określenie *preparat*, zamiast *tradycyjny produkt leczniczy*). Uderza nagromadzenie leksyki fachowej (farmakologicznej i anatomicznej oraz chemicznej). W SU pojawiają się natomiast treści katechetyczne (wymienia się przecież dary Ducha Świętego, przypisując im moc uzdrawiającą).

Można więc mówić o procesie substytucji komunikacyjnej utrwalającej metaforyczne widzenie zjawiska, jakim jest kolekcja wypowiedzi tworzących oryginalny modlitewnik. Co więcej, da się dostrzec w tej innowacyjnej ulotce, która nabiera znamion gatunku katechetycznego, inne procesy, jakie uwidoczniły się w kilku gatunkach wypowiedzi, podlegających translokacji z dyskursów świeckich do dyskursu katechetycznego. Analiza wizytówki ewangelizacyjnej oraz tzw. *niebotela*, czyli zbioru wypowiedzi katechetycznych w formie telefonu komórkowego z wypowiedziami naśladującymi SMS (od Pana Boga), pozwoliła opisać procesy stylizacyjne takie, jak: substytucja,

redukcja, uzupełnienie o składnik nietypowy dla gatunku bazowego i najbardziej osobliwe *przebitki gatunkowe*²⁰.

Stylizacja na komunikat medyczny obejmuje w SU nie tylko schemat strukturalny wypowiedzi, lecz także ukonkretniające metaforę frazemy lub inne jednostki leksykalne o profesjonalnej proweniencji: *antidotum na...*, *przeciwdziała...*, *wzmacnia...*, *lek wspomagający...*, *preparat*, *dobroczynne skutki stosowania preparatu*, *przyjmować profilaktycznie*, *profilaktycznie raz dziennie*, *w razie potrzeby zwiększyć dawkę*, *brak jakichkolwiek działań niepożądanych i przeciwwskazań*, *można stosować z innymi...* Nawet na poziomie sformułowań dostrzega się zderzenie różnych sposobów ujmowania zagadnienia (także kodowania językowego). Oto wybrane przykłady: *Jest to lek wspomagający wiarę człowieka...*, *działa uzdrawiająco na każdy przypadek duchowej choroby*, *można stosować z innymi modlitwami*, *korzystanie z sakramentów świętych sprzyja działaniu leku*.

Stylizacje katechetyczne dotyczą sposobów traktowania niedomagań, jakie SU może leczyć (*brak duchowych sił*, *zwątpienie w Bożą moc*, *smutek i przygnębienie*, *duchowa oziębłość*), przygotowań do przyjmowania leku (*uspokój swoje myśli*, *wzwyj pomocy Ducha Świętego*, *otwórz serce na natchnienia*) oraz sposobu dawkowania leku. Ostatni z wymienionych składników wypowiedzi nawiązuje do konwencji wstawek katechetycznych, które są komponentami modlitewników klasycznych. Są to z reguły różnorodne komentarze objaśniające prawdy wiary lub instrukcje wykonywania konkretnych praktyk modlitewnych (sposób odmawiania różańca dla przykładu)²¹.

W interesującej nas tu ulotce pojawia się formuła instruktazowa, odnosząca się do modlitw ujmowanych w kategoriach leku. Prezentuje się zatem bliżej modlitewnik *Duchu Święty, uświęć mnie!* i *Koronkę do Ducha Świętego*, której tekst został, jako uzupełnienie schematu ulotki umieszczony na jej odwrocie²².

²⁰ Termin *przebitka gatunkowa* odnosi się do zjawisk dostrzeżonych przede wszystkim w dyskursie medialnym. Samo zjawisko jest spokrewnione z adaptacją gatunkową, ale nie może być z nią utożsamiane. Tekst realizujący reguły określonego rozpoznawalnego bez trudności wzorca gatunkowego zawiera wymagające dostrzeżenia i interpretacji ślady obecności innego schematu gatunkowego. Najbardziej wyraziście ujawniło się to zjawisko w wywiadach. Zob. M. WOJTAK, *Wartości w wywiadzie – wartość wywiadu*, w: *Współczesne media. Wartości w mediach. Wartości mediów*, t. II: *Wartości mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2014, s. 233.

²¹ Różnorodność wstawek katechetycznych (ich typologia) jest przedstawiona w: M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy*, s. 51-54, a także w innych artykułach autorki, poświęconych analizie pojedynczych modlitewników.

²² Jest to stylizacyjny chwyt znany z innych modyfikowanych gatunków, na przykład z wizytówki ewangelizacyjnej. Zob. M. WOJTAK, *Język nasz ojczysty w religijnej sferze komunikacyjnej*, s. 110-112.

Oba komunikaty są zaadresowane do jakiegoś „ty” i mają charakter dyrektywny. Przebija w nich typowy dla konwencji ulotki medycznej sposób ujmowania prezentowanych zagadnień. Lek zwykle stosuje się w określonych porcjach, z określoną częstotliwością, w określony sposób. Zacytujmy zatem owe fragmenty segmentu zatytułowanego w SU *Sposób dawkowania leku*:

Modlitewnik Duchu Święty, uświęć mnie!

Zapoznaj się z treścią modlitewnika. Wybierz modlitwę, która w danym momencie najbardziej Ci odpowiada. Módl się powoli. Rozważaj przeczytane słowa i powtarzaj je z wiarą.

Koronka do Ducha Świętego

Rozpocznij modlitwę znakiem krzyża. Odmów *Hymn do Ducha Świętego*, a następnie powoli przesuwaj paciorki w swoich dłoniach. Przy każdym uwielbieniu Ducha Świętego możesz wzbudzić w sobie intencję, w której odmawiasz modlitwę. Szczegółowe zasady dawkowania znajdują się na odwrocie.

3.2.2. *Koronka do Ducha Świętego* jako komponent dodany

Koronka jest traktowana przez przedstawicieli nauk teologicznych jako „rodzaj ustnej modlitwy prywatnej lub wspólnotowej polegający na powtarzaniu prostych formuł modlitewnych (*Ojciec nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu, Wierzę w Boga*), krótkich wezwań i tematycznych modlitw oraz równoczesnym przesuwaniu w palcach pobłogosławionego sznurka koralu lub paciorków (*corallia*)²³.

Koronka do Ducha Świętego w pełni co do zawartości odpowiada przedstawionej prezentacji encyklopedycznej. Jest konkretną realizacją gatunku scenariuszowego o ustalonym składzie tekstowej sylwy, ustalonej kolejności wypowiedzi i typowych dla modlitwy intencjach. Zawiera teksty reprodukowane i wędrujące, a więc będące składnikami różnych praktyk modlitewnych. Intencja uwielbienia Ducha Świętego jest zarówno dominującą illokucją hymnu *Przybądź, Duchu Święty*, jak i podstawowej części koronki, która wyraża wprost wspomnianą intencję, przypominając jednocześnie dary Ducha Świętego. Jest prośbą o uzyskanie tych darów. Jak wiele wypowiedzi modlitewnych ma budowę opartą na analogii, wręcz repetycji segmentów. Każdy z siedmiu komponentów ma analogiczną budowę. Oto dla ilustracji dwa fragmenty:

1. Bądź uwielbiony, Boże Duchu Święty i przyjdź do nas w darze mądrości.
Ojciec nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu.

²³ J. KOPEĆ, *Koronka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 887.

2. Bądź uwielbiony, Boże Duchu Święty i przyjdź do nas w darze rozumu.
Ojczy nasz, Zdrowaś Maryjo, Chwała Ojcu.

Kończy tę sylwę tekstową modlitwa skomponowana na kształt kolekty, czyli tzw. modlitwa ustalona, zawierająca:

1. Anaklezę: *Boże,*
2. Anamnezę: *Tyś pouczył serca wiernych światłem Ducha Świętego,*
3. Prośbę: *daj nam w tymże Duchu poznać, co jest prawe i Jego pociechą zawsze się radować.*
4. Konkluzję: *Przez Chrystusa Pana naszego.*
5. Aklamację: *Amen.*

We wszystkich tekstach tworzących zbiór nazwany *koronką* zakodowane są podstawowe prawdy, odnoszące się do Ducha Świętego, który jest ujmowany w perspektywie historii zbawienia jako trzecia osoba boska Trójcy Świętej (aklamacyjne formuły: *Boże Duchu Święty*) uświęcająca człowieka, dar dla ludzi i źródło mnogich darów, światło, pomoc, pocieszenie i miłość. Jak każda modlitwa przedstawiana koronka jest tekstem kultowym i zarazem katechetycznym. Świat w niej przedstawiony jest doktrynalnie uzasadniony i wyprofilowany. Styl wypowiedzi dzięki użytej leksyce, formułom oraz zasadzie analogii w budowie części głównej jest stylem podniosłym.

W nowym gatunkowym obramowaniu funkcjonuje zatem bardzo tradycyjna forma modlitewna. Warto dodać, że w modlitewniku, stanowiącym istotną część kolekcji, znajduje się także inna wersja *Koronki do Ducha Świętego*, zaczerpnięta z konkretnego modlitewnika. Całość przypomina raczej różaniec, gdyż zawiera 5 tajemnic. Po każdej z nich należy odmówić na dużych paciorkach (1 raz): *Ześlij Ducha Twego, a powstanie życie*. Na małych zaś (7 razy): *Przyjdź Duchu Święty, napelnij serca Twoich wiernych i zapal w nich ogień Twojej miłości*. Kończy całość modlitwa ustalona cytowana powyżej.

4. MODLITEWNIK DUCHU ŚWIĘTY, UŚWIĘĆ MNIE!

Modlitewnik ów traktowany, przypomnijmy, jako właściwe lekarstwo na duchową oziębłość, sytuować można w grupie modlitewników zmodernizowanych²⁴. Nie zawiera wszystkich składników modlitewnika klasycznego i jest adresatywnie wyspecjalizowany. Respektowanie standardu oznacza nadawanie całości formy kodeksu (książeczki) i reprodukcję obramowania części właściwej.

²⁴ M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy*, s. 77-115.

Tradycyjna jest karta tytułowa, lecz brak wstępu. Całość łączy reguły kompozycyjne typowe dla sylwy uporządkowanej z kompozycją blokową. Zawiera bowiem dwie *Litanie do Ducha Świętego*, dwie *Nowenny do Ducha Świętego*, *Koronkę do Ducha Świętego*, zbiór modlitw okolicznościowych o zróżnicowanej formule genologicznej oraz akty strzeliste i część zat. *Przygotowanie do przyjęcia sakramentu bierzmowania*. Modlitewnik, będąc gatunkiem w formie kolekcji, zawiera zatem kilka gatunków w formie kolekcji lub kolekcji gatunków.

4.1. LITANIA DO DUCHA ŚWIĘTEGO

Litania jest gatunkiem modlitwy głęboko zanurzonym w chrześcijańskiej starożytności. Jest gatunkiem w formie kolekcji, ponieważ składa się z kilku współwystępujących i izofunkcyjnych gatunków (wypowiedzi w konkretnej realizacji), ma strukturalne zwieńczenie i kompozycję sylwiczną²⁵. Analizowana litania wpisuje się dość precyzyjnie w gatunkową konwencję przede wszystkim pod względem strukturalnym.

Klasyczną litanię (litanię kolekcję) tworzą bowiem następujące segmenty²⁶:

1. tytuł w roli zwieńczenia strukturalnego, nawiązujący do schematów tytułów modlitewnych: *Litania do Ducha Świętego*;
2. pierwszy segment litanii właściwej, traktowany jako wstęp (segment wędrujący):

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.
Chryste, usłysz nas, Chryste, wysłuchaj nas.
Ojcze z nieba, Boże, *zmiłuj się nad nami*. [...]

Segment ów został zredukowany, gdyż brak w nim zwrotu do Maryi.;

3. centralny segment litanii właściwej zawierający zbiór wezwań do określonego adresata i stowarzyszona z każdym wezwaniem kliszowana formuła modlitewna (szczegóły w dalszej części artykułu);

4. ostatni segment litanii właściwej traktowany jako zakończenie, czyli wezwanie *Baranku Boży* (segment wędrujący). W analizowanej litanii reprodukowana jest wersja klasyczna;

²⁵ Zob. A. ZDUNEK, *Modlitwa ustalona w strukturze litaniijnej sylwy*, w: *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 323-336; M. WOJTAK, *Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego na przykładzie litanii*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 6(2013), s. 319-336.

²⁶ Por. M. WOJTAK, *Potencjał tekstotwórczy*, s. 323.

5. modlitwa stowarzyszona z litanią właściwą, w rozpatrywanym wypadku adresowana do Ducha Świętego i realizująca schemat anakletyczno-anamnetyczny z dominującą intencją prośby.

Człon podstawowy litanii kolekcji jest oparty na schemacie enumeracyjnym. Jego część pierwsza nawiązuje do gatunkowego kanonu, gdyż każdą formułę rozpoczyna leksem identyfikujący adresata (zawsze pojawia się określenie *Duch Święty*). Syntaktycznie formuły te mają kształt typowy dla inwokacji modlitewnych (anakletyczno-anamnetyczny). Wezwaniu adresata towarzyszy formuła petycyjna. Całość przybiera kształt następujący: *Duchu Święty, który..., zmiłuj się nad nami*. W drugiej części następuje zmiana schematu: *Od...* (nazwa zagrożenia), *wybaw nas Duchu Święty*. Zamyka litanie właściwą seria wezwań oparta na schemacie: *Abyś...* (przedmiot prośby), *wysłuchaj nas Duchu Święty*. Pod względem konstrukcyjnym analizowana litania odbiega od klasyki gatunku przez urozmaicenie formuł wezwań. Zachowuje jednak kompozycyjną analogię i regułę repetycji.

Aspekt pragmatyczny (obraz relacji nadawczo-odbiorczych i zbiór intencji) stanowi dość dokładną realizację wymogów wzorca. Dlatego należy poświęcić trochę więcej miejsca aspektowi poznawczemu. Litanie jest wyrazem szczególnego kultu, jakim chrześcijanin otaczać winien Ducha Świętego. Sam modlący się człowiek występuje więc w roli cziciela i petenta. Adresat modlitwy jest przedstawiany aspektowo i na kilka sposobów. Pojawiają się więc prawdy doktrynalne²⁷: *Duchu Święty, trzecia Osoba Trójcy Przenajświętszej; Duchu Święty, który od Ojca i Syna pochodzisz* i prawdy objawione w Biblii: *Duchu Święty, który w postaci gołębiczy pojawiłeś się nad Chrystusem w wodach Jordanu; Duchu Święty, który zstąpiłeś na Apostołów w postaci języków ognistych*. Obraz Ducha Świętego jest uzupełniony w formułach wyliczających Jego dary oraz prezentujących rolę uświęcania człowieka poprzez sakramenty itd. Odnajdujemy też formuły dookreślające Ducha Świętego jako pocieszyciela, realizującego plan zbawczy Ojca i Syna. Adresat litanii jest więc w niej zaprezentowany wieloaspektowo i pod względem doktrynalnym poprawnie. Typowe dla gatunku jest też zderzanie (czy nawet przeplatanie się) na linii tekstu wątków dogmatycznych, historiozoficznych i eschatologicznych²⁸.

Teraz kilka słów na koniec o stylu analizowanej litanii. Ustabilizowany schemat konstrukcyjny oraz obecność tekstów kliszowanych pozwalają mówić o znanej z reguł wzorca szablonowości i formuliczności. Uwyrażniona jest też

²⁷ L. BALTER, *Duch Święty. Dzieje*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1983, k. 283-286.

²⁸ Zob. M. WOJTAK, *Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego na przykładzie litanii*, s. 331 i zawarte w tym opracowaniu wskazówki bibliograficzne.

dialogowość i apelatywność. Na podkreślenie zasługuje hieratyczność, uzyskiwana przy użyciu całej gamy środków gramatycznych (*bądź nam miłościw*), zwłaszcza syntaktycznych – uderzająca jest tu postpozycja przydawki: *Bóg czyni nas dziećmi swoimi, wlewasz miłość Boską do serc naszych, strażniku sumień naszych, przez łaskę swoją, bliźnich naszych*. Znamiona archaiczności zyskują te formuły, w których pojawia się staropolska obudowa prośby (leksem *raczyć*): *Abyś nas w wierze katolickiej utwierdzać raczył, Abyś nam wytrwałości i męstwa udzielić raczył, Abyś nas w cierpieniach pocieszyć raczył*. Odzwierciedla się w analizowanym tekście także hiperboliczność związana z powtórzeniem jako środkiem (stylistyczny i kompozycyjny), a także zasadą paralelizmu składniowego oraz intonacyjnego i głoskowego, służącego instrumentowaniu tekstu.

Styl *Litanii do Ducha Świętego* odbiera się jako hieratyczny, ponieważ zachowano w tym tekście sylwiczny charakter gatunku z kliszowanymi składnikami, enumeracyjny i oparty na paralelizmie kształt litanii właściwej, odwołano się do syntaktycznych wyznaczników tradycyjnego stylu religijnego.

4.2. NOWENNA DO DUCHA ŚWIĘTEGO O POSTĘP W ŚWIĘTOŚCI

Nowenna jest dookreślana jako „nabożeństwo ku czci Boga lub świętego o charakterze błagalnym, dziękczynnym lub wielbiącym, trwające 9 (jako potrójna trójka – liczba symbolizująca pełnię, odwołanie do 9 chórów anielskich) dni, tygodni, miesięcy, lat, odprowadzane publicznie lub prywatnie; nawiązuje do okresu oczekiwania przez apostołów na zesłanie Ducha Świętego”²⁹. Tak pomyślana praktyka modlitewna nie ma trwałej formuły genologicznej i czeka na filologiczne opracowanie. W niniejszym artykule postaram się więc jedynie syntetycznie scharakteryzować wypowiedź zawartą w analizowanym modlitewniku.

Scenariusz nabożeństwa do Ducha Świętego obejmuje 9 dni. Każdy z segmentów jest zatytułowany schematycznie, gdyż tytuł (z wyjątkiem segmentu przeznaczonego na dzień pierwszy) obejmuje nazwę dnia i podstawową intencję. Oto przykłady: *Dzień drugi Prośba o dar mądrości; Dzień trzeci Prośba o dar rozumu; Dzień czwarty Prośba o dar rady* itd., a segment końcowy jest sygnowany tytułem: *Dzień dziewiąty Prośba o siedem darów Ducha*

²⁹ M. STRASZEWICZ, *Nowenna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIV, Lublin 2010, kol. 51; zob. ponadto: D. SZCZERBA, *Praktyczny leksykon modlitwy*, Kraków 2008, s. 188-189.

Świętego i błogosławieństwo. Cała nowenna jest, jak widać, odpowiednio do-
ktrynalnie sprofilowana.

Scenariuszowy charakter całości utrwała sposób skomponowania posz-
czególnych segmentów. Obowiązuje zasada analogii i stosowne intertekstu-
alne, by tak rzec, wyposażenie. Po tytule segmentu pojawia się cytaty z Biblii,
fragment wystylizowany na refleksję modlącego się, modlitwa do Ducha
Świętego zawierająca prośbę o konkretny dar i zamykająca formuła (kliszowa-
na we wszystkich segmentach): *Chwila modlitwy w ciszy*.

W aspekcie pragmatycznym analizowana nowenna jest tekstem modlite-
wnym z intencjami wielbiącymi i petycyjnymi, a także tekstem formacyjnym
(katechetycznym). Aspekt katechetyczny zarówno wpisany w modlitwę, jak
i autonomizowany jest zredagowany według zasady *varietas*. Katechetyczny
wymiar ma fragment z Pisma Świętego, pełniąc funkcję egzemplum. Nie znika
on z fragmentu, który (zakodowany w gramatycznej pierwszej osobie liczby
pojedynczej) ujęty w formule *soliloquium* może być łatwo poddany transfor-
macji ujawniającej pokrewieństwo z homiletyką³⁰. Zamyka całość modlitwa,
utrwalająca prawdę o Duchu Świętym, „który uduchowia i uświęca wszystko,
co przenika”³¹.

W poszczególnych fragmentach następują zmiany punktów widzenia na
prezentowany aspekt rzeczywistości. Wizja biblijna zderzana jest ze sposobem
widzenia typowym, jak się sugeruje, dla człowieka wierzącego, ale świadomego
swych ograniczeń i dopełniona wizją ujmowaną w perspektywie działa-
nia Ducha Świętego. Z takim kształtowaniem aspektu poznawczego analizo-
wanego gatunku harmonizują cechy stylowe i ich językowe wykładniki. Cytat
z Pisma Świętego reprezentuje tradycyjny polski styl biblijny zmodyfikowany
po Soborze Watykańskim II³². Fragment, będący refleksją modlącego się,
czerpie środki z polszczyzny potocznej w jej wersji stonowanej z użyciem
leksyki wyspecjalizowanej, lecz ogólnie zrozumiałej. Modlitwa z kolei jest
w największym stopniu hieratyzowana ze względu na dobór leksyki, źródła
i sposoby wysłowienia metafor czy odwołanie do paralelizmu antynomicznego
w budowie tekstu.

³⁰ W niektórych fragmentach ujawniają się inne przebitki gatunkowe w postaci subtelnych
nawiązań do konwencji rachunku sumienia, czasem świadectwa, a nawet listu motywacyjnego.
Brak, niestety, miejsca w tym artykule na bardziej szczegółową prezentację tych zjawisk.

³¹ L. BALTER, *Duch Święty. W teologii systematycznej*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IV,
Lublin 1983, kol. 286.

³² Zob. D. BIENKOWSKA, S. KOZIARA, *Duch odnowy soborowej a współczesne tendencje
w polskich przekładach Pisma Świętego*, s. 23-26.

W pozostałych komponentach analizowanego modlitewnika nie wychodzi się poza standard, ponieważ wypełniają je akty strzeliste oraz modlitwy liturgiczne i osobiste (autorstwa papieży czy świętych), utrzymane w tradycyjnej formule. Nie będą w niniejszym artykule przedmiotem bliższej charakterystyki³³.

5. UOGÓLNIENIA I WNIOSKI

W prezentowanej nietypowej realizacji konwencji modlitewnika Duch Święty (adresat modlitewnego przekazu) jest prezentowany jako odbiorca kultu prywatnego, zaprogramowanego katechetycznie i w oryginalny, choć już powtarzalny sposób, obramowanego genologicznie. Owo genologiczne obramowanie zasadza się na mechanizmie translokacji dyskursywnej, otwarcia dyskursu religijnego w jego wersji katechetycznej, przypomnijmy raz jeszcze, na wybrane przestrzenie dyskursów świeckich. Dyskurs katechetyczny jest ze swej natury perswazyjny. Kościół oddziałuje na wiernych, by w stosowny sposób mogli realizować akty modlitewne (kultowe), oddając cześć Bogu w wypowiedziach ze swej istoty petycyjnych. Katechetyczna perswazyjność (obejmująca zarówno oddziaływanie natury poznawczej, jak i emocjonalnej) łączy się w analizowanym wypadku z apelatywnością modlitewną w przekazach wystylizowanych globalnie na modłę reklamową.

Na poziomie dyskursywnym całość (czyli modlitewnik w formie leku i jako lek traktowany) ma działać jak reklama. Reklamowa stylizacja nie owocuje jednak nadawaniem komunikatowi kształtu przekazu reklamowego³⁴. Pojawia się bowiem pierwsza komunikacyjna maska – produkt ma się reklamować sam. Jest towarem i reklamą substytucyjną jako kolekcja wypowiedzi. Przyciąga uwagę przez swą niebanalność, ale też, paradoksalnie, naturalność i swojskość (forma leku). Buduje nie tyle typowy dla reklamy świat „częściowej fikcji”³⁵, co świat równoległy. Dzięki metaforze MODLITEWNIK TO LEKARSTWO kształtuje nowy wizerunek tak ujmowanego produktu. Ponieważ reklama jest z natury cudzożywna (adaptacyjna), może ten mechanizm łatwo uruchomić w świadomości odbiorcy. Reklama zakłada wyzyskiwanie różnych poetyk, więc w rozpatrywanej tu swoistej autoreklamie przywołuje się kolejne

³³ Sporo miejsca poświęca im M. Nowak w przywoływanym już artykule.

³⁴ O zabiegach zmierzających do kształtowania reklamy religijnej zob. D. ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2008, s. 119-121.

³⁵ Zob. J. BRALCZYK, *Język na sprzedaż*, Warszawa 1996, s. 14.

maski komunikacyjne, działając transgresyjnie. Reklama (bliska współczesnym uczestnikom różnych interakcji) jest wyzyskiwana na poziomie dyskursywnym – jako typ działania komunikacyjnego, nie zaś gatunkowo obramowany komunikat. W rezultacie – procesom metaforyzacji podlega samo działanie i ono też zyskuje cechy typowe dla reklamy: a) atrakcyjność (wielopoziomowa, gdyż zbiór komunikatów wystylizowanych na opakowanie leku staje się reklamą właściwego modlitewnika, gatunkowo obramowanego. W każdym z tych komunikatów, jak pokazywałam w analizach, odnajdujemy kolejne przejawy dążenia do atrakcyjności.), b) sugestywność (w analizowanym wypadku uzyskiwana dzięki wywołaniu efektu niespodzianki, daleko posuniętej innowacyjności), c) zrozumiałość (opakowanie i ulotka odwołują się do znanego, stereotypowego obrazu leku), d) zapamiętywanie przez uruchomienie typowego dla reklamy scenariusza: pojawia się kłopot (określany jako oziębłość duchowa), produkt (SU) zapowiada zmianę na lepsze, warto więc skorzystać z oferty.

Proces typowy dla działań reklamowych (reklamowania) jest wyzyskiwany w aktywności katechetycznej. Co ciekawe i paradoksalne – mamy tu do czynienia zarówno z respektowaniem standardu, jak i wychodzeniem poza standard. O respektowaniu standardu świadczy modlitewnik właściwy pt. *Duchu Święty, uświęć mnie!* jako składnik kolekcji. To w nim, zgodnie ze standardem gatunkowym, oferuje się wiernym katechezę rozpisaną na różne typy komunikatów i zróżnicowane strategie komunikacyjne. Wierny spotyka się w tradycyjnym modlitewniku przede wszystkim z typowym dla gatunku sposobem nauczania. Modlitewnikowa katecheza eksplicytna obejmuje bowiem zarówno objaśnienia prawd wiary, jak i reżyserowanie praktyk kultowych. Modlitewniki prezentują jednak także katechezę zmodyfikowaną z całą gamą technik maskowania relacji nauczyciel–uczeń oraz katechezę substytucyjną ze względu na przytaczanie fragmentów tekstów doktrynalnych. Zawierają ponadto katechezę ukrytą w sposób tradycyjny i konwencjonalny w tekstach kultowych. W ramach tak urozmaiconego dyskursywnie przekazu mieści się nie tylko objaśnianie doktryny, lecz ożywianie formuł modlitewnych i nadawanie im statusu wypowiedzi, które wierny uznaje w kontaktach ze sferą *sacrum* za stosowny głos własny³⁶.

Wychodzenie poza standard wiąże się z reklamowym w istocie uruchomieniem mechanizmów translokacji dyskursywnej. Pojawiają się innowacyjne działania związane z przesunięciem komunikacyjnym, które owocuje interfe-

³⁶ M. WOJTAK, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy*, s. 76-77.

rencjami gatunkowymi o rzadko spotykanym kształcie. Powstaje komunikacyjny zlepek, kondensat mający zewnętrzną formę gatunkowego przebierańca. Postrzeganie modlitewnika w kategoriach leku i nadanie mu zewnętrznej formy medykamentu owocuje powstaniem nowej formuły gatunkowej. Kod gatunkowy modlitewnika został poszerzony i uzupełniony o nowe wyznaczniki.

Dyskurs katechetyczny (obejmujący katechezę integralną) zyskał nowe nośniki perswazyjności przez odwołanie do dyskursu reklamowego.

BIBLIOGRAFIA

- BALTER L.: Duch Święty. Dzieje, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 283-286.
- BIEŃKOWSKA D., KOZIARA S.: Duch odnowy soborowej a współczesne tendencje w polskich przekładach Pisma Świętego. Aspekty filologiczne, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II. Zbiór studiów*, red. ks. J. Lewandowicz, E. Umińska-Tytoń, Łódź 2014, s. 13-28.
- BRALCZYK J.: *Język na sprzedaż*, Warszawa 1996.
- KOPEĆ J.: Koronka, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IX, Lublin 2002, kol. 887.
- LOHFINK G.: *Modlitwa moją ojczyzną. Teologia i praktyka modlitwy chrześcijańskiej*, Poznań 2011.
- NOWAK M.: „Lekarstwo dla wszystkich”. O kilku sposobach uczenia i propagowania modlitwy w: *Człowiek, zjawiska i teksty kultury w komunikacji społecznej*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Lublin 2015, s. 203-216.
- STRASZEWICZ M.: Nowenna, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIV, Lublin 2010, kol. 51-52.
- SUJKOWSKA-SOBISZ K., WYRWAS K.: Dwa typy kontaminacji gatunkowych, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. II: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 62-72.
- SZCZERBA D.: *Praktyczny leksykon modlitwy*, Kraków 2008.
- WOJTAK M.: Dylematy genologa, w: *Porozmawiajmy o gatunkach – artystycznych i użytkowych*, red. E. Bulisz, M. Wojtak, Lublin 2015, s. 11-29.
- WOJTAK M.: Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. IV: *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, J. Przyklenk, Katowice 2011, s. 44-56.
- WOJTAK M.: Potencjał tekstotwórczy wzorca gatunkowego na przykładzie litanii, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs” 6(2013), s. 319-336.
- WOJTAK M.: Styl religijny w perspektywie genologicznej, w: *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań 2004, s. 104-113.
- WOJTAK M.: Wartości w wywiadzie – wartość wywiadu, w: *Współczesne media. Wartości w mediach. Wartość mediów*, t. II: *Wartości mediów*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, Lublin 2014, s. 225-239.
- WOJTAK M.: *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów 2011.

- WOJTAK M.: Współczesny modlitewnik dla dzieci jako tekstowa sylwa, w: *Silva rerum philologicarum. Studia ofiarowane Profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, red. J. S. Gruchała, H. Kurek, Kraków 2010, s. 435-448.
- WOJTAK M.: Współczesny modlitewnik upamiętniający I Komunię Świętą – genologiczne studium przypadku, w: *Ścieżkami pięknej polszczyzny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Mirosławie Białoskórskiej z okazji 65-lecia urodzin i 45-lecia pracy zawodowej*, red. L. Mariak, A. Seniów, Szczecin 2011, s. 293-307.
- ZDUNEK A.: Modlitwa ustalona w strukturze litanijnej sylwy, w: *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009, s. 323-336.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK D.: Wykłady ze stylistyki, Warszawa 2008.

MODLITEWNIK JAKO LEKARSTWO ANALIZA GENOLOGICZNA

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony analizie innowacyjnej formy modlitewnika. Nadano mu bowiem formę artefaktu podobnego do leku. W ten sposób nawiązano do metafory MODLITEWNIK TO LEKARSTWO.

Całość jest w analizach potraktowana jako kolekcja gatunków o niezwykłych konturach.

Charakterystyka genologiczna obejmuje następujące typy wypowiedzi: zbiór tekstów na opakowaniu, ulotkę dla pacjenta, właściwy modlitewnik. Dwa pierwsze typy stanowią kontaminację gatunków użytkowych prezentujących lekarstwo i gatunków katechetycznych lub kultowych. Modlitewnik zaś nawiązuje do zmodernizowanych wersji gatunku.

Całość (kolekcję komunikatów) autorka traktuje jako przekaz wystylizowany na reklamę, lecz w sensie komunikacyjnym nie gatunkowym. Zbiór różnorodnych komunikatów jest (jak reklama): atrakcyjny, sugestywny, zrozumiały i łatwy do zapamiętania.

Postrzeżenie modlitewnika w kategoriach leku i nadanie mu zewnętrznej formy medykamentu owocuje powstaniem nowej formuły gatunkowej. Kod gatunkowy modlitewnika został poszerzony i uzupełniony o nowe wyznaczniki. Dyskurs katechetyczny (obejmujący katechezę integralną) zyskał nowe nośniki perswazyjności przez odwołanie do dyskursu reklamowego.

Słowa kluczowe: modlitewnik, modlitwa, reklama, katecheza.

THE PRAYER BOOK AS A CURE. A GENRE STUDY

Summary

The article is devoted to the analysis of an innovative form of the prayer book. It has been given the form of an artifact similar to the cure. In this way it implies a reference to the metaphor THE PRAYER BOOK IS A CURE.

The entirety of the material is treated in the analyses as a collection of genres of unusual contours. The genre characteristics includes the following types of utterances: a collection of texts on a package, a leaflet for the patient and a proper prayer book. The first two types are a contamination of utilitarian genres presenting a cure and catechetical or cult genres, whereas the prayer book refers to the modernized versions of the genre.

The author treats the entirety (a collection of utterances) as communication stylized to form an advertisement, yet in the communication sense and not the generic one. A collection of diverse utterances is (just like advertisements): appealing, suggestive, comprehensible and easy to remember.

Perceiving the prayer book in terms of a cure and giving it the external form of the medicine results in creation of a new formula of the genre. The genre code of the prayer book has been expanded and supplemented with new exponents. The catechetical discourse (including the integral catechesis) has gained new carriers of persuasiveness by the reference to the advertising discourse.

Key words: prayer book, prayer, advertising, catechesis.